

זאב (וזה) פרידמן

בפרשתנו אנו עדים ללידתה של רח"ל (רשות חירום לאומית) הראשונה בהיסטוריה, בראשות של יוסף. תכנית החירום המצרית מבית מדרשו של יוסף, היא מודל ללמידה באקדמיות בעולם, כיצד יש להכין מדינה לתקופת חרום של שבע שנות רעב וכיצד יש לנהל את מצב החירום בפועל. יוסף מתגלה כאסטרטג מהמעלה הראשונה, בתחום המאקרו חירום. אך ראשית, ענין רב לנו בעצם התופעה המיוחדת, במינויו של יוסף הזר, העבד והאסיר, כמשנה למלך פרעה וההפקדה בידיו, את ניהול הסיכונים וההערכות של המעצמה הגדולה בתבל למצב החרום, לקראת שבע שנות הרעב. תמיהות ושאלות רבות הן : כיצד המלך פרעה מזמין לארמונו עבד עברי בסטטוס של אסיר, כמועמד לפתור את חלומו של המלך ? כיצד המלך מעמיד את יוסף בשורה אחת עם מיטב חכמיו ויועציו המומחים, בסיטואציה כה גורלית שזעזעה את המלך בחלום שחלם וכורח מציאת הפתרון ? כיצד נוהג המלך פרעה לכאורה, בחוסר אחריות ובקלות דעת במינויו של אדם כה צעיר - יוסף העבד העברי והאסיר, לשמש כמשנה למלך והענקת סמכויות שלטוניות וניהוליות לו, שעל פיו יישק דבר, בהכנת המעצמה המצרית לתקופת החרום וניהולו?

יש להניח שטורי הפרשנות בעיתונות המצרית באותה עת, ביקרו בחריפות את ההחלטות ההזיות של המלך וקראו לו להתעשת מהר, שמא יהיה מאוחר. הם בוודאי העלו תמיהה, כיצד המלך חורג מפרוטוקול נציבות שירות המדינה המצרית בדרכי מינוי בכירים למשרות מרכזיות. כיצד מעדיף המלך, אדם צעיר, חסר ניסיון ניהולי, אסיר, עבד עברי זר, על פני גלריה של מומחים, בעלי ניסיון, בעלי ותק, כדוגמת החרטומים וחכמי מצרים. הכול נראה הזוי, מוזר ולוקה בחוסר אחריות של המלך. אנו כמובן נאמנים לתפיסה האמונית, שכך נקבעה מפת הדרכים האלוהית של יוסף במצרים, מבירא עמיקתא לאיגרא רמא, להגשים יעוד אלוהי. אך בפרקטיקה במרחב האנושי, יש חשיבות רבה, גם להתבונן ולנסות להבין את המאמץ האנושי בצד התכנית האלוהית: " וַיְהִי בַּבֹּקֶר, וַתִּפְּעֶם רוּחוֹ, וַיִּשְׁלַח וַיִּקְרָא אֶת כָּל חֲרָטְמֵי מִצְרַיִם, וְאֶת כָּל חֲכָמֶיהָ; וַיִּסְפֹּר פְּרָעָה לָהֶם אֶת-חֲלֹמוֹ, וְאֵין פּוֹתֵר אוֹתָם לִפְרָעָה. וַיִּשְׁלַח פְּרָעָה וַיִּקְרָא אֶת יוֹסֵף, וַיְרִיצֵהוּ מִן הַבּוֹר; וַיַּגִּלַּח וַיַּחֲלֹף שְׂמֹלֵתוֹ, וַיָּבֵא אֶל-פְּרָעָה. וַיֹּאמֶר פְּרָעָה, אֵל יוֹסֵף, חֲלוֹם חֲלֹמָתִי, וּפְתָר אֵין אֹתוֹ; תִּשְׁמָע חֲלוֹם, לִפְתָּר אֹתוֹ. וַעַן יוֹסֵף אֶת פְּרָעָה לֵאמֹר, בִּלְעָדִי: אֱלֹהִים, יַעֲנֶה אֶת שְׁלוֹם פְּרָעָה. וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל פְּרָעָה, חֲלוֹם פְּרָעָה אֶחָד הוּא: אֶת אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה, הִגִּיד לִפְרָעָה. הִנֵּה שְׁבַע שָׁנִים, בָּאוֹת שְׁבַע גְּדוֹל, בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם. וְקָמוּ שְׁבַע שָׁנֵי רָעָב, אַחֲרֵיהֶן.... וְכָל הָאֶרֶץ, אֶת הָאֶרֶץ. וְלֹא יִדְעוּ הַשְּׁבַע בָּאֶרֶץ, מִפְּנֵי הָרָעָב הַהוּא אַחֲרֵי-כֵן: כִּי-כִבֵּד הוּא, מֵאֲדָּ. וַעֲתָה יֵרָא פְּרָעָה, אִישׁ נִבּוֹן וְחָכָם; וַיִּשִׁיתֵהוּ, עַל-אֶרֶץ מִצְרַיִם. וַיֹּאמֶר פְּרָעָה אֶל-יוֹסֵף, אַחֲרֵי הַדִּיעַ אֱלֹהִים אוֹתָךְ אֶת כָּל-זֹאת, אֵין-נִבּוֹן וְחָכָם, כָּמוֹךָ. אֲתָה תִּהְיֶה עַל בֵּיתִי, וְעַל פִּידִי יִשָּׁק כָּל עַמִּי; וְרַק הַכֶּסֶף, אֲגַדֵּל מִמֶּךָ. וַיֹּאמֶר פְּרָעָה, אֵל יוֹסֵף: רְאֵה נָתַתִּי אֹתְךָ, עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם. " (מא', ח' - מד').

אז איך בכל זאת המלך של המעצמה הגדולה דאז, ממנה את יוסף כראש רח"ל המצרית ?

על מנת להשיב לשאלה זאת, ננסה לחבר את מקרה המינוי של יוסף, לחג החנוכה - למקרה של נס פך השמן. פרעה מציב לנו תובנה לימודית בתחום קבלת ההחלטות למינויים לתפקידים בכירים, שגם בצד החשיבות להצמדות לפרוטוקולים, נהלים וקריטריונים מקובלים ומוסכמים, יש גם מצבים, שיש לצאת מקיבעון מחשבותי, להסתייע באינטואיציה ולהאזין לקול הפנימי שבנו, בחשיבה מחוץ לקופסא, גם אם כל אלו הם נגד המוסכמות והמקובל. דומה שאפקט נס פך השמן של חנוכה, נוכח במרחב חלומי של פרעה והפעולות (action items) שהוא נוקט בהזמנת יוסף לפתרון חלומי, בקבלת הפתרון ובבחירתו ומינויו של יוסף העבד העברי, להיות האיש המורם מעם, לשמש כמשנה למלך ולהעניק לו אחריות וסמכות שלטונית, להכין את המעצמה הגדולה מצרים, ולהתמודד כראוי עם מצב חירום של 7 שנות הרעב.

אפקט נס פך השמן בחנוכה, מעלה את השאלה שנשאלה על ידי ה"בית יוסף", (רבי יוסף קארו, המאה ה-16) "אורח חיים" סימן תר"ע, מדוע חוגגים את חנוכה שמונה ימים ולא שבעה ימים, שהרי בפך היה כבר שמן שהספיק ליום אחד והנס היה, שהשמן הספיק לעוד שבעה ימים.

"שכשכנסו יוונים להיכל, טמאו כל השמנים שבהיכל וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול ולא היה בו אלא להדליק יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים לשנה אחרת. קבעום ועשאוים ימים טובים בהלל והודאה" (בבלי מסכת שבת, כא' עמ' ב').

כאשר החשמונאים נכנסו לבית המקדש הטמא, הם נתקלו בפך קטן זרוק שבוודאי לא היה נראה מרשים, לפחות במראהו החיצוני. כידוע, אנו נוטים לא אחת להתרשם מהאריזה החיצונית ולא מפנימיותה, ואז יש להניח שהאדם הסביר לא היה מתייחס כלל לפך הזרוק, שמראהו החיצוני לא היה מרשים. אם כן, הנס היה באמונה של החשמונאים בפוטנציאל של הפך, להפגיע ביכולת שלו, להוציא מתוכו תפוקה של שמן שהספיקה לשבעה ימים. כלומר, עצם האמונה של החשמונאים ומתן הסיכוי, ביכולת הפנימית של הפך, מבלי להתרשם ממראהו החיצוני, הוא נס בפני עצמו. לכן אנו חוגגים שמונה ימים. דומה, שאפקט נס פך השמן מתקיים גם אצל פרעה. הוא איננו מתרשם מהפרופיל החיצוני של יוסף ובעובדה שהיה זר, היותו עבד וחסר כל ייחוס, חסר מעמד והשכלה פורמלית. החיצוניות שלו הייתה דומה למראה החיצוני של פך השמן. למרות זאת פרעה איננו נגוע בקיבעון מחשבת, הוא מסתייע באינטואיציה שלו, הוא נעזר ב MRI אנושי, ורואה מבעד למראה החיצוני ונייר קורות החיים הדל של יוסף, את הפוטנציאל והיכולות שבתוכו. פרעה הימר על יוסף ובניגוד לכל יועציו ועוזריו, האזין לקול הפנימי שלו ובאומץ מנהיגותי בחשיבה מחוץ לקופסא, נתן צ'אנס וסיכוי ליוסף העבד שזה עתה יצא מבית האסורים, ומינה אותו לתפקיד הרם הקריטי והגורלי. הנה נס פך השמן במינויו של יוסף למשנה למלך. אך לא די רק בהחלטתו הנועזת, הלא שגרתית והלא צפויה של פרעה. עתה עובר המיקוד מפרעה ליוסף. פרשתנו מתארת את גדולת כשרון מנהיגותו הניהולית של יוסף המשנה למלך מצרים, ראש רח"ל, בתכנון אסטרטגי ובניהול מצרים הגדולה, לקראת ובמהלך אירוע שבע שנות הרעב. יוסף מציג לנו מודל ניהולי של מדינה במצב חירום ומשבר, הנשען על מתווה של 10 עקרונות.

תכנית ניהול מצב החירום בת 10 העקרונות בניהול והנהגתו של יוסף, הייתה הצלחה יוצאת דופן ונלמדת באקדמיות של מדיניות ציבורית וניהול מצבי חירום, ברחבי העולם. פרופ' נחמה ליבוביץ' בדרכה המתודולוגית ומאירת העיניים, משרטטת בפרשתנו את פעולותיו של יוסף בניהול החירום ומציינת את ז. פרנקל, מי שהיה בזמן מלחמת העולם הראשונה, ראש התכנון הממלכתי לקיצוב הצמר והאריגים בגרמניה, כיצד הוא הושפע מיוסף וכתב מאמר של ניתוח פעולותיו הכלכליות של יוסף במצרים. כך למדנו על ממשיכי דרכו של יוסף לאורך ההיסטוריה - תכנית החירום הניו דיל (New Deal) של הנשיא רוזוולט 1932 בשפל הכלכלי בארה"ב. כך גם בתכנית מרשל לשיקום אירופה לאחר מלחמת העולם השנייה ב- 1945. כך במדינת ישראל בחיתוליה, בתכנית הצנע והקיצוב של דב יוסף בראשית שנות ה 50.

יוסף מקבל את המינוי, והפעולה הראשונה שהוא עושה היא, לימוד ועבודת שטח ברגליים: "ויצא יוסף מלפני פרעה ויעבור בכל ארץ מצרים". בעקבות זאת נולד מתווה 10 העקרונות, של תכנון ההערכות וניהול מדינת מצרים בחירום:

1. מדיניות ממשלתית מרכזית של אגירה ממלכתית וניהול ממשלתי אקטיבי: "וַיִּקְבְּצוּ, אֶת כָּל אֶלֶל הַשָּׂנִים הַטּוֹבוֹת, הַבָּאֹת, הָאֵלֶּה; וַיִּצְבְּרוּ בָּר תַּחַת יַד פְּרֹעָה, אֶכָּל בְּעָרִים וְשָׁמְרוּ" (מא', לה'). המדינה בניהולו של יוסף, איננה מדינה חלולה. היא איננה מתנערת מאחריותה הבלעדית, היא ממלאת תפקיד דומיננטי ולא מותירה את הטיפול במצב החירום לחברה האזרחית (עמותות וארגונים).

2. מו"פ - מחקר ופיתוח של טכנולוגיה, לשמירת איכות טריות המזון מפני קלקול: "ר' נחמיה אמר: נתן בהם עפר וקטמיות" (רש"י 1105-1040): הוא עפר לח אדום ומעמיד את הפירות, דברים שהן מעמידין (משמרים) פירות. (בראשית רבה, צ', ה').

3. הנהגת תכנית חסכון בתקופת 7 השנים הטובות: "הוא (יוסף) קנה את אוכל שדה כל עיר ושמר אותו כרכוש המדינה. אחר כך בעת מצוקה, חזר ומכר אותו לבני העיר. בדרך זו השיג קימוץ

נבון. אדם נוהג חסכון במה שקנה בכספו, אך הוא מזלזל במה שקיבל במתנה" (רש"ר הירש 1888-1808).

4. **סיוע למדינות חוץ ושמירה על מעמדה המרכזי של מצרים באזור** : " וְכָל-הָאֶרֶץ בָּאוּ מִצְרֵימָה, לְשֹׁבֵר אֶל יוֹסֵף : כִּי חֹזֶק הָרָעָב, בְּכָל הָאֶרֶץ" (מא', נז').

5. **שינוע המזון באמצעות תשתיות לוגיסטיות מתקדמות ויעילות, ודאגה לנגישות וזמינות שירות המזון לתושבים, בכל עיר ועיר** : " וַיִּצְבְּרוּ בָר תַּחַת יָד פְּרֹעָה, אֲכָל בְּעָרִים וְשִׁמְרוּ" (מא', לה').

6. **טיפול פסיכולוגי בתגובות ורגשות של העם, בשקיפות ובנראות** : " וַיִּצְעַק הָעָם אֶל פְּרֹעָה לֵאמֹר ; וַיֹּאמֶר פְּרֹעָה לְכָל מִצְרַיִם לָכוּ אֶל יוֹסֵף " (מא', נה'), " כי אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו, לכן נתכוון (יוסף) לפתוח האוצרות כולן, כדי שיראו אנשי הארץ כל הריבוי (שפע המזון הנאגר באוצרות) ולא ירעבו, כי הרעבון יכנס ללב האדם, כשיראה שיש מחסור וכשיראו כל האוצרות הנפתחות, יתקרר חוס הרעב שבוער בלבם" (בעל "האור החיים" רבי חיים בן עטר, המאה ה18).

7. **מלחמה בספסרות, בשוק השחור ונגד עליית מחירים, בדרך של חקיקה והמצאת הדרכון הראשון** : " שלא יכנס אדם בשני חמורים ושלא יוליכו חמרים תבואה ממקום למקום ושלא יכנס אדם שלא יכתוב שמו ושם אביו ושם זקנו" (בראשית רבה, צא', ד').

8. **הצבת דוגמא אישית בהתנהגות ובאתיקה של מנהיג, מנהל, ועובד ציבור** : " וַיִּכְלֹל יוֹסֵף אֶת אֲבָיו וְאֶת אֶחָיו, וְאֶת כָּל בֵּית אָבִיו לָחֶם, לְפִי הַטָּף" (מז', יב'), " אף על פי שהיה בידו להרבות להם מזון, נתן להם במידה מספקת, בזמן שהציבור שרוי בצער, אל יאמר אדם, אלך לביתי, אוכל ואשתה ושלוש עליו נפשי" (עובדיה ספורנו 1550-1475). ומוסיף הרמב"ן (1194-1270) : " וילקט יוסף את כל הכסף"- להודיע מעלת יוסף בחוכמה בתבונה ובדעת, ולא עשה לעצמו אוצרות כסף ומטמוני מסתרים בארץ מצרים, או לשולחו לארץ כנען". **מדרש בראשית רבה** : "יוסף לא טעם לחם במשך כל תקופת הרעב עד רדת היום, עד לאחר שהלוקח האחרון קיבל את שלו".

9. **העצמה של העם הפשוט . שמירת עצמאותו וחירותו ומניעת מכירתו לעבדות לפרעה**: המצרים מציעים ליוסף : " קְנֵה אֶתְּנוּ וְאֶת אֲדָמֹתֵינוּ, בְּלֶחֶם ; וְנִהְיֶה אֲנִיחֵנוּ וְאֲדָמֹתֵנוּ, עֲבָדִים לְפְרֹעָה" (מז', יט'). יוסף מסרב להצעת העבדות , - " וַיִּקֶן יוֹסֵף אֶת כָּל אֲדָמֹת מִצְרַיִם, לְפְרֹעָה" (מז', כ') מפרש הרמב"ן : "והנה ראוי שיטול המלך, שהוא אדון הקרקע, ארבע הידות ואתם החמישית...שהקלת עלינו ליטול ארבע הידות, שנוכל לחיות בהם".

10. **שמירת הלכידות הקהילתית** : " וְאֶת הָעָם הָעֶבְרִי אֶתָּו, לְעָרִים : מִקְצָה גְבוּל מִצְרַיִם, וְעַד קֶצֶהוּ" (מז', כא'). מפרש הנצי"ב (1816-1893) בעל "העמק דבר" : "העביר לערים : שלא העביר יחיד יחיד למקומות מפורזים, אלא כל עיר לעיר אחת, כדי שלא יאבדו חברתם". כנראה שהרצל חוזה המדינה, הושפע אף הוא מיוסף במצרים, ביומנו ובספרו " **מדינת היהודים** " 8.6.1895 הוא כותב : "אנשינו חבורות חבורות יצאו, למשפחותיהם ולילדיהם". יוסף ואחריו הרצל, הבינו את חשיבות הלכידות הקהילתית והמשפחתית, כחיסון משמעותי בעמידות ובהתמודדות עם קשיים של משבר וסערות שנכפים על אנשים וקהילות.

פרשתנו מלמדתנו שיעור מאלף, כיצד יש להתמודד, להיערך ולנהל מצבי חירום ומשבר . הסינים כותבים את המילה **משבר** בשתי תת מילים- **סכנה והזדמנות**. **יוסף הופך את המשבר לשבר, את הלימון ללימונדה ואת הסכנה והקושי, להזדמנות ולמינוף**. **אנו עדים בפרשתנו, למתכון של שילוב מנצח של- אישיות, תכונות, ערכים, מידות, כישורים ויכולות ניהול, המתמזגים ביוסף המנהיג, מנהל רח"ל (רשות החירום הלאומית) של מצרים**. **מסתבר שפרעה לא טעה בבחירתו ומינויו של יוסף לתפקיד הרם**. **אפקט פך השמן של חנוכה עשה את שלו**.